

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДМИЛИ СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ТОВАРИСТВІ ДОПОМОГИ ЖЕРТВАМ ВІЙНИ

Буремні події Першої світової війни позначилися сплеском активної громадської роботи, наслідком якої стало, крім іншого, створення добровільних організацій та благодійних товариств. Їхньою головною метою була допомога потерпілим внаслідок бойових дій: біженцям, вимушеним переселенцям, військовополоненим та пораненим воякам. Проблема діяльності гуманітарних організацій тих часів на українських теренах привертає увагу вчених, а їхні дослідження розкривають процес створення, структуру, діяльність, географічні локації означених товариств. Передусім це праці О. Доніка¹, Л. Жванко², Н. Загребельної³ та ін. Втім, важливим питанням, яке на сьогодні потребує вирішення, є дослідження участі представників національної еліти та ролі кожного з них в означених товариствах.

Серед української інтелігенції, що опікувалися допомогою постраждалим, важливу роль відіграла й відома письменниця Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська (1868–1941). На сьогодні активна громадська діяльність письменниці розкрита у наукових та публіцистичних статтях⁴, втім і до нашого часу окремі факти потребують доповнення, а джерела, що їх репрезентують, – уведення до наукового обігу. Одним з таких сюжетів є діяльність доньки М. Старицького у Товаристві допомоги жертвам війни, яким вона опікувалася з часів

¹ О. М. Донік, *Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим та цивільному населенню в Україні у роки Першої світової війни (1914–1918 рр.)*, Проблеми історії України XIX – початку XX ст., вип. IV, К., 2002, с. 155–182; О. М. Донік, *Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни*, Проблеми історії України XIX – початку XX ст., вип. IX, К., 2005, с. 61–86.

² Л. Жванко, *Процес формування етнічних комітетів допомоги біженцям на українських землях у роки Першої світової війни*, Український історичний журнал, 3 (2014) 38–55.

³ Н. І. Загребельна, *Провідні гуманітарні громадські організації в Україні у період Першої світової війни: створення, структура, соціальна база, джерела фінансування*, Проблеми історії України XIX – початку XX ст., вип. VI, К., 2003, с. 255–269; Н. І. Загребельна, *Громадські гуманітарні організації в Україні у роки Першої світової війни*: дис. ... канд. іст. наук, К., 2004, 244 с. Н. Загребельна, І. Коляда, *Велика війна: українство і благодійність (1914–1917 рр.)*, К., 2006, 193 с.

⁴ Л. І. Барабан, *Людмила Старицька-Черняхівська. Тернистий шлях творчості*, Вінниця, 2003, 90 с.; Ю. Хорунжий, *Людмила Старицька-Черняхівська: Лицарка честі і праці [в:]* Ю. Хорунжий, *Шляхетні українки: Есеї-парсуни*, К., 2003, с. 23–70.

заснування. Будучи головою Київського українського клубу “Родина” та активною учасницею Товариства українських поступовців, на одному з його засідань 1915 р., Л. Старицька-Черняхівська внесла пропозицію про створення українського лазарету для поранених у ході воєнних дій. Спочатку запропоноване Людмилою Михайлівною викликало незгоду, але після ґрунтового пояснення літераторкою важливості такого закладу, соратники визнали потребу в його організації. Одразу розпочалась активна робота по створенню шпиталю. Основний напрямок роботи незабаром затвердили на засіданні в клубі “Родина”, що на той час розташовувався за адресою вул. велика Володимирівська, 52. Саме його приміщення і були віддані під український лазарет⁵. Активну участь у справі відкриття шпиталю № 9 брав відомий громадсько-політичний діяч, барон Федір Штейнгель. Він став уповноваженим українського лазарету, а дамою-попечителькою призначили Л. Старицьку-Черняхівську. Праця з облаштування госпіталю об’єднала київське українство, невдовзі у стінах клубу було відкрито госпіталь на 50 ліжок для поранених солдатів, який підпорядковувався місцевому губернському комітету Всеросійського земського союзу⁶.

Для допомоги постраждалим під час бойових дій одного госпіталю виявилось замало. Після захоплення Львова царськими військами на території центральної та східної України почалися масові перевезення полонених галичан. Серед них були як прості селяни, так і мистецька та наукова інтелігенція, чимало греко-католицьких священників, багато жінок, дітей. Перевезених тримали в тюрмах та концентраційних таборах. Діти хворіли, голодували, не мали змоги вчитися. В цей час Л. Старицька-Черняхівська разом з Л. Шульгиною, Н. Дорошенко, Л. Яновською розпочали роботу з надання допомоги галицьким засланцям, організувавши так звані “дамські комітети”. Жінкам вдалося заснувати “Тетянинський комітет”. Його важливим завданням було створення дитячих захоронків – притулків для дітей-біженців, пізніше при них відкрили нелегально діючу Тетянинську гімназію з українською мовою навчання. Потік біженців дедалі збільшувався і старань жіночих комітетів виявилось замало⁷. Задля розширення роботи з допомоги постраждалим та з метою легалізації діяльності, постановили відкрити ще одну,

⁵ Д. Дорошенко, *Мої спогади про давнє-минуле*, Вінніпег; Монтітоба, 1949, с. 48.

⁶ О. М. Донік, *Діяльність громадських організацій і товариств...*, с. 155–182.

⁷ Л. М. Старицька-Черняхівська, *Життя. План спогадів*, Музей Михайла Старицького (далі – ММС). – Книга надходжень (далі – КН), 11005. Рукописні документи (далі – РД), 613, арк. 48.

О. Гураль, Діяльність Людмили Старицької-Черняхівської...

офіційну організацію для допомоги жертвам війни. Крім того, таке товариство мало поширити свою роботу на території всієї імперії. Л. Старицькій-Черняхівській та її близькому соратнику по громадській роботі Д. Дорошенку вдалося побувати на прийомі у князя Брусова та отримати дозвіл на його створення. У травні 1915 р. було затверджено статут організації з назвою “Общество помощи населению Юга России, пострадавшему от военных действий”⁸. Його метою було визначено опіку над біженцями та допомогу заарештованим і висланим у Росію галичанам та іншим жертвам російської окупації в Західній Україні. Тоді ж українські діячі почали співпрацювати з Комітетом Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст. Через деякий час комітет, очолений активним учасником Товариства українських поступовців Ф. Штейнгелем, опинився під контролем українців. Члени комітету використовували надані йому державні кошти на організацію дитячих будинків для дітей-сиріт. По суті, ці будинки стали українськими школами. Допомогу з фондів комітету одержували біженці й поранені українці. Стало можливим не лише підтримувати виселенців з Галичини, а – найголовніше – об’єднувати українство на всьому просторі імперії. Для цього були впроваджені відрядження по містах Росії, в яких брали участь тупівці, що входили до Товариства допомоги жертвам війни. Поїздки уряджались з метою вивчення умов життя галичан та надання їм матеріальної допомоги, але одним з найважливіших завдань було гуртування українських поселенців та залучення їх до ТУПу. Влітку 1916 р. з такою місією до Сибіру виїхала Людмила Старицька-Черняхівська. Її маршрут пролягав через Москву, Петербург, В’ятку, Урал аж до Іркутська. У кожному з міст Людмила Михайлівна збирала українців, закладала тупівські осередки, встановлювала зв’язки з керівним центром у Києві. У Томську письменниця зустрілася з представниками української студентської громади. Ця поїздка була позначена ще кількома цікавими подіями. Перебуваючи у Красноярську, Старицька-Черняхівська зустрілася з єпископом Никоном Безсоновим, висланим за підтримку галицьких діячів. На той час він був позбавлений сану священника, став просто Миколою Безсоновим, а після революції працював на українську державу⁹. Повертаючись до Києва, Людмила Старицька-Черняхівська відвідала Рязань, сподіваючись знайти там

⁸ Д. Дорошенко, *Op. cit.*, с. 48.

⁹ *Ibid.*, с. 78.

Михайла Грушевського. Та його вже переправили до Москви, туди після Рязані направилася письменниця. У Москві відбулася зустріч з М. Грушевським, В. Винниченком, С. Петлюрою. Людмила Михайлівна також побувала у редакції російськомовного тупівського друкованого органу – журналу “Украинская жизнь”¹⁰. Таким чином, мандрівка діячки мала чималі здобутки: крім налагоджених контактів з групами українців і наданням їм допомоги, Людмилі Михайлівні вдалося згуртувати розпорошених на чужині співвітчизників, залучивши їх до Товариства українських поступовців.

Активна робота продовжувалася до лютневої революції 1917 р. Навіть у часи посиленої реакції, в приміщенні українського клубу “Родина” для вирішення нагальних питань продовжувалися засідання Товариства допомоги постраждалим внаслідок бойових дій, так само вони діяли, хоч відповідно і за інших умов, в наступні роки Української революції. Особливо важливу роль очолюване Старицькою-Черняхівською Товариство відіграло вже 1919 р., в часи, коли діячка перебувала поза українськими теренами. Того року письменниця з родиною була вимушена залишити Київ. На той час чоловік Людмили Старицької-Черняхівської, медик за освітою Олександр Григорович Черняхівський, був військовим лікарем. На початку 1919 р. разом з армією він був евакуйований з міста, а його дружина, Людмила Михайлівна разом з дочкою Веронікою залишилися у місті¹¹. Після захоплення Києва Білою армією А. Денікіна, переживши кілька тривожних годин, Л. Старицька-Черняхівська зрозуміла, що покращення ситуації годі чекати і вирішила разом із донькою розшукувати чоловіка¹². У плані-чернетці спогадів “Життя” Л. Старицька-Черняхівська так описала ті дні в Києві: “Паніка в місті. Біжу додому. На вулицях нікого. Один старець співає: «ще не вмерла Україна». Кидаю гроші. Темна хата. Наші знову в облозі. Перестр[ілка]. Затихає. Ми сидимо з Роною¹³, тісно притулившись одна до одної. Не спимо цілу ніч. І чуємо як котиться з Києва Петл[юрівське] військо. Ранок – звістка Пет[люрівці] покинули Київ. Стихийний ісход людей з Києва. Клопоти”¹⁴. Як згодом свідчила В. Черняхівська, “взявши за спину торбинки”,

¹⁰ Л. М. Старицька-Черняхівська, *Op. cit.*, арк. 48.

¹¹ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 38786, арк. 5.

¹² Є. Чикаленко, *Щоденник (1919–1920)*, К. (Темпора), 2011, с. 178–179.

¹³ Рона – так у родині називали Вероніку Черняхівську.

¹⁴ Л. М. Старицька-Черняхівська, *Op. cit.*, арк. 48.

О. Гураль, Діяльність Людмили Старицької-Черняхівської...

вони пішки вирушили в Козятин, але батька, О. Черняхівського, знайшли аж у Кам'янці-Подільському, де він працював при Міністерстві охорони здоров'я УНР. Там же Вероніка отримала посаду в канцелярії Директорії УНР, де мала перекладати закордонні газети. Л. Старицька-Черняхівська офіційної посади не мала, але брала активну участь у роботі "Союзу Українок", що того ж року був створений у Кам'янці-Подільському. Метою союзу була допомога пораненим воякам УНР, а також культурно-освітня праця в шпиталях. З ініціативи Союзу був прийнятий закон про забезпечення дітей, батьки яких загинули в боротьбі за визволення УНР. Софія Русова очолила секцію з організації шпиталю, керувала комісією Червоного Хреста для допомоги українським воякам у польських таборах полонених. Разом зі Л. Старицькою-Черняхівською, О. Черняхівським та В. Черняхівською відвідала табори полонених у Польщі та Львові¹⁵. Згодом український Червоний Хрест з метою допомоги інтернованим українським воякам відрядив у Польщу спеціальну місію, до складу якої увійшли С. Русова, Л. Старицька-Черняхівська, О. Черняхівський, В. Черняхівська та ін. У Тернополі місія була заарештована польською поліцією і відправлена до Варшави. Після звільнення члени місії відвідували табори інтернованих, в яких були жахливі умови життя, намагалися покращити становище українських вояків. У грудні 1919 р. прибули до Перемишля, про що відповідний запис зробив у "Щоденнику" Є. Чикаленко: "...Вчора приїхала сюди, в Перемишль, місія не признаної Червоного Хреста не признаної української держави для огляду таборів, в яких сидять інтерновані українці обох Україн і для помочі їм з тих невеличких засобів, які уділено урядом на цю ціль. Місія складається з О. Г. д-ра Черняхівського, його жінки Л. М. Старицької-Черняхівської та С. Ф. Русової..."¹⁶. Інформацію про вихід Людмили Михайлівни з Києва та її благодійну діяльність у 1919–1920 рр. доповнюють і матеріали слідчої справи дячки 1930 р. Цілком зрозуміло, що даючи свідчення, окремі тогочасні події письменниці цілком свідомо замовчувала (наприклад уникала згадок про Союз Українок, про доньку Вероніку Черняхівську тощо), втім досить детально описала певні фрагменти своєї роботи з надання допомоги полоненим. Слід відмітити, що інформація, зафіксо-

¹⁵ Л. Гонюкова, *Софія Русова і український жіночий рух*, Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр. (Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т політ. та етнонац. досліджень НАН України), К., 2000, вип. 7, с. 46–49.

¹⁶ Є. Чикаленко, *Op. cit.*, с. 178.

вана у справі, не лише цілком підтверджується наведеними вище джерелами, а й доповнює їх та дозволяє розкрити інформативний потенціал її виступу, текст якого наведено нижче. Отже, під час слідства Старицька-Черняхівська зазначала, що після виходу з Києва 1919 р., вона “подалася” до Кам’янця, де вступила до Червоного Хреста та працювала по тифозних госпітальях, організовуючи допомогу хворим на тиф. Через два місяці, за даними Людмили Михайлівни, Червоним Хрестом було створено комісію, яка мала вивчити становище полонених українців (та галичан) у польських концентраційних таборах. Головою комісії було призначено С. Русову, скарбником – О. Черняхівського, також до складу увійшла сама письменниця та двоє галичан, прізвищ яких вона не змогла пригадати. Чутки про складні умови в таборах давно ширилися серед громадянства, тож комісія мала їх перевірити та звернутися до польської влади, громадянства і домогтися можливої допомоги ув’язненим. Виїхали вони в кінці жовтня 1919 р., їхали через Тернополь до Варшави. Тут, на відміну від інших джерел, де йшлося про арешт місії, Людмила Михайлівна зазначає, що арештовано було лише одного з галичан, який помер у тернопольській в’язниці. Після цього комісія виїхала до Варшави, де письменниця виступила зі зверненням до Польського червоного Хреста, щоб він посприяв у організації огляду та допомоги полоненим. Але справа затягувалась. Тому комісія вдалася й до інших дій: у пресі було надруковано низку статей з питання умов утримання українців, встановлено зв’язки з жіночими добродійними організаціями. А найголовніше, скликали збори представників усіх Червоних Хрестів, що були на той час у Варшаві – англійського, американського, французького, і перед ними розповіли про становище справ. Наслідком цього стало не лише висловлене співчуття, а й допомога продуктами, одягом та іншими речами, які надали європейські організації українцям. А головне, Польський Червоний Хрест нарешті надав план поїздки: місія мала відвідати Варшавський, Краківський, Познанський, Львівський концентраційні табори, а також їм було дозволено допомагати полоненим одягом, їжею та грошима¹⁷.

Як видно, цей сюжет з біографії Л. Старицької-Черняхівської було розкрито як у сучасних історичних дослідженнях, так і у спогадах сучасників та навіть у судово-слідчих справах 1930-х рр. Втім, і до

¹⁷ ГДА СБУ, спр. 67098 (Справа “СВУ”, архівно-слідча справа Старицької-Черняхівської Л. М.), т. 60, арк. 94, 95.

О. Гураль, Діяльність Людмили Старицької-Черняхівської...

сьогодні залишаються не актуалізовані джерела, що можуть доповнити подану інформацію.

У фондовій колекції Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького зберігається текст промови Л. Старицької-Черняхівської, яку вона виголосила у листопаді 1919 р., перебуваючи у Варшаві на зборах добровільних організацій. Співставивши інформацію з тексту виступу та факти, наведені у слідчій справі письменниці, можна стверджувати, що це текст промови, яку вона виголосила на зібранні представників організацій Червоного Хреста, що на той час перебували у Варшаві. Документ представляє собою рукопис на 3-х аркушах, 6-ти сторінках, написано його французькою мовою, рукою Людмили Михайлівни. До музейної збірки його було передано у складі родинного архіву Старицьких-Черняхівських-Степенків небогою авторки написаного, Іриною Іванівною Степенко. Темою звернення до польських громадських організацій послужило прохання про надання допомоги Українському товариству допомоги жертвам війни, адже саме від його імені зверталася Старицька-Черняхівська, бажаючи надати екскурс в історію добровільної діяльності. У ньому ж письменниці коротко розповіла про заснування та діяльність громадської організації. До цього часу документ не було введено до наукового обігу, але зважаючи на його високу інформативність та важливість не лише для дослідження діяльності добровільного товариства, а й участі у ньому Людмили Михайлівни, він заслуговує на актуалізацію. Ще одним важливим уточненням, яке дає можливість зробити актуалізація цього джерела, є проставлена дата перебування місії у Варшаві. Адже в опублікованих дослідженнях зазначається, що місія прибула до Варшави лише на початку грудня 1919 р., а текст цього виступу датується листопадом. Ця дата збігається зі свідченнями В. Черняхівської, яка разом з батьками перебувала у Варшаві, а вже 1929 р. під час арешту у справі “СВУ” детально описала сюжет. Так само вона підтверджується і свідченнями Л. Старицької-Черняхівської 1930-го року.

У цій публікації подаємо текст промови Л. Старицької-Черняхівської французькою мовою та його переклад українською.

ДОКУМЕНТ

Mesdames et messieurs! J'ai l'honneur de vous saluer du nom de la société Ukrainienne du "secours aux victimes de la guerre". Cette société a été fondée dès le début de la Première Guerre mondiale en Octobre 1914. La partie majeure des Ukrainiens, habitant Kieff y avait réuni les forces pour porter secours aux infortunés. L'ancien gouvernement russe ne prêtait aucune aide matérielle à la société ukrainienne et elle se trouvait obligée de ne développer son activité qu' aux frais du peuple ukrainien, à l'aide duquel elle se mit au travail productif: elle fonda un grand hôpital exemplaire, qui fonctionnait durant toute la guerre, des asiles pour les enfants fugitifs, qui comprenant 5000 orphelins, des points de nourriture pour les soldats et les fugitifs, une vaste demeure – asile pour les arrêtés ukrainiens, qui a donné abri à 40 000 personnes et organisa une expédition en Sibérie pour prêter soutien matériel et moral à tous ces hommes, femmes et enfants galiciens, que le gouvernement russe avait arrêté, arraché à leur patrie et exilé en Sibérie.

C'était un travail énorme.

Mais quand même ce travail a sauvé la vie à des milliers d'infortunés. La société ne cesse pas de fonctionner, bien que les conditions de son travail soient très difficiles. La majeure partie de nos collaborateurs prennent soin de nos blessés et malades. Parmi ces membres de notre société il y a des personnes bien âgées, qui supportent courageusement toutes les misères de la vie de camps.

Moi et ma fille et dix membres de notre société, dont j'ai l'honneur d'être le chef, avec deux médecins en tête de notre petit détachement, nous sommes sortis de Kieff, quand Denikine s'empara de notre capitale. Nous sommes partis à pied. Nous avons porté sur nous de la ouate, les bandages, les médicaments. Il faisait terriblement chaud, notre poids était lourd, nous n'étions pas sûres d' aucun moment, parce que tout notre pays était en pleine révolte, il y avait des batailles partout.

Nous avons passé les nuits à la belle étoile dans les forêts, aux cimetières, trois fois nous avons passé par de différents fronts, mais nous sommes venus sains et saufs vers l'armée de Petlyura pour accomplir notre devoir.

Il est dur, parce que ce n'est pas seulement notre armée qui deux ans durant doit combattre contre les bolchéviques et les ennemis de l'Ukraine,

О. Гураль, Діяльність Людмили Старицької-Черняхівської...

c'est tout le peuple d'Ukraine qui s'est levé pour l'indépendance de son pays, pour l'égalité, fraternité et liberté de tous les peuples, qui habitent le territoire de l'Ukraine. Depuis des siècles ces grands mots brillent comme des grandes étoiles dans la nuit qui entourait toute la vie de l'Ukraine et c'est seulement pour cet idéal qui lutte notre peuple cinq cents ans durant.

De tous les côtés l'Ukraine est entourée des ennemis. Elle verse son sang sur les noirs champs des batailles, mais tout le monde se met en œuvre pour délivrer sa patrie.

Notre jeunesse a quitté les collèges, les femmes ont délaissé leurs foyers, les jeunes filles ont mis le brassard de la croix rouge pour aider nos blessés, même les enfants se sont enfuis des écoles pour prendre part dans cette dernière lutte héroïque.

C'est la dernière croisade, le dernier élan idéaliste. Ils se sont tous résignés à la mort et nous accomplirons notre devoir.

Mais la mort est douce chez nous – la vie est dure. Heureux ceux, qui trouvent la mort sur les champs d'honneur, infortunés ceux, qui languissent en l'attendant dans nos hopitaux. Nos hôpitaux sont privés de tous remèdes, parce que toute notre pays était deux fois pillé, ravagé par les bolchéviques notre croix rouge n'est pas encore reconnue c'est pourquoi nous ne pouvons pas recevoir directement de l'Europe tout ce dont nous avons besoin. Des maladies contagieuses, mortelles s'emparent de notre pays et nous n'avons pas de médicaments pour soigner nos malades, nous n'avons pas de bandages pour les plaies de nos héros.

Frères heureux, aussi vos ancêtres ont lutté pour les mêmes idéaux, cette croix rouge nous unit dans un cercle fraternel, et cela me donne le droit de vous adresser ces paroles du “nom de la société ukrainienne du secours aux victimes de la guerre” – aidez-nous pour ce que la mort ne soit pas si dure pour nos héros.

13.11. 1919. Varsovie.

ПЕРЕКЛАД

Пані та панове! Маю за честь вітати Вас від імені нашого “Українського Товариства допомоги жертвам війни”¹. Це товариство було створене на початку Світової війни, в жовтні 1914 р. Більшість українців, мешканців Києва, згуртувалися в ньому, щоб надавати допомогу знедоленим людям.

Колишній російський уряд не надавав ніякої допомоги “Українському Товариству” і воно було змушене здійснювати свою діяльність лише на кошти українського народу, за допомогою яких і розпочало продуктивно працювати: відкрило великий взірцевий госпіталь², що працював протягом усієї війни, притулки для дітей-біженців, у яких було зібрано 5 тисяч дітей сиріт, пункти харчування (їдальні) для солдатів і біженців, широку мережу будинків-притулків для звільнених арештованих українців, які надали притулок 40 тисячам людей та організували експедицію до Сибіру³ для надання матеріальної та моральної підтримки всім чоловікам, жінкам, дітям з Галичини, яких заарештував, відірвав від рідної землі і заслав до Сибіру російський уряд. Це була величезна робота.

І вона, ця робота Товариства, врятувала життя тисячам знедолених людей. Товариство не припиняє працювати, хоча умови його праці надзвичайно складні.

Багато наших співробітників піклуються про наших поранених і хворих. Серед членів нашого Товариства є дуже літні люди, які мужньо зносять всі життєві негаразди в польових умовах.

Я зі своєю донькою та десятьма членами нашого Товариства, бути головою якого маю за честь, з двома лікарями на чолі маленького загону вийшли з Києва разом із військами Денікіна, що захопили нашу столицю. Ми йшли пішки. Несли на плечах вату, бинти, медикаменти. Було страшенно жарко, наш вантаж був страшенно важким, ми ні в

¹ Українське Товариство Допомоги Жертвам Війни – було засноване з ініціативи Л. Старицької-Черняхівської, І. Стешенка та інших діячів, опікувалося наданням медичної, матеріальної допомоги постраждалим від Першої світової війни, відкривало притулки для дітей-біженців.

² З ініціативи Л. Шульгиної та Л. Старицької-Черняхівської після початку Першої світової війни частину клубних приміщень було віддано під шпиталь для поранених (госпіталь № 9). При цьому госпіталі також було відкрито нелегальну українську школу для дітей з Галичини.

³ Мовиться про поїздку Л. Старицької-Черняхівської та інших діячів ТУПу для допомоги українським переселенцям.

О. Гураль, Діяльність Людмили Старицької-Черняхівської...

чому не могли бути впевнені, тому що вся наша країна була охоплена боротьбою, скрізь йшли бої. Ночі ми проводили під відкритим небом у лісах, на кладовищах, три рази ми переходили різні фронти, але все-таки дійшли цілими і неушкодженими до армії Петлюри, щоб виконувати свій обов'язок.

Не лише наша армія, що змушена протягом двох років воювати проти більшовиків та ворогів України, але і весь український народ піднявся на захист незалежності своєї країни – за рівність, братерство і свободу всіх народів, що проживають на території України. Вже віки ці величні слова сяють, як великі зорі серед ночі, яка оточувала все життя України, і лише за цей ідеал наш народ бореться п'ятсот років.

Україна оточена ворогами з усіх боків. Вона проливає свою кров на чорному полі бою, і все приводиться в дію за визволення Батьківщини.

Наша молодь покинула школи, жінки залишили свої вогнища, дівчата одягли пов'язки Червоного Хреста, щоб допомагати пораненим, і навіть діти втекли зі шкіл, щоб взяти участь у цій останній героїчній битві.

Це останній хрестовий похід, останній ідеалістичний порив. Всі вони змірились зі смертю, і ми повинні виконати свій обов'язок.

Але смерть для нас легка, – тяжке життя. Щасливі ті, хто знаходить смерть на полі бою. Несчасні ті, хто довго чекає на неї в наших госпіталах. У наших госпіталах немає ліків, тому що вся країна була двічі спустошена, пограбована більшовиками. Наш Червоний Хрест ще не визнаний⁴, тому ми не можемо отримати безпосередньо від Європи те, чого потребуємо. Смертельні, заразні хвороби охопили країну, і ми не маємо медикаментів, щоб лікувати хворих, у нас немає бинтів для ран наших героїв.

Щасливі брати! Ваші предки боролись за такі ж ідеали, цей Червоний Хрест об'єднав нас у братерське коло і це дає нам право звернутися до вас від імені “Українського Товариства допомоги жертвам війни” – допоможіть нам, щоб смерть не була такою тяжкою для наших героїв.

13. XI. 1919. Варшава.

⁴ Український Червоний Хрест – громадська благодійна організація, заснована в роки Першої світової війни. 1919 р. не був визнаний офіційним представництвом Червоного Хреста.